

УДК 327 (4:98) : 35.071.5 «20»

Д. С. Прус

**ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПОДІЛ СВІТУ
У XXI СТОЛІТТІ: АРКТИКА В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

В боротьбі за нарощування економічного та військового потенціалу держави світу не припиняють пошуки джерел матеріального статку, у тому числі – і шляхом поширення державної юрисдикції на території, яких до тепер не торкнувся процес територіально-політичного поділу світу. Одним з регіонів, навколо якого прискореними темпами загострюється міжнародна суперечка, виступає Арктика, яка завдяки неспроможності людини вести прибуткову господарську діяльність в умовах Заполяр'я тривалий час майже не враховувалася під час планування господарського розвитку та в рамках зовнішньополітичних заходів провідних держав світу. Але через бурхливий розвиток світової цивілізації і викликане ним глобальне потепління частина територій планети ставала дедалі більш доступною і, як наслідок, більш конфліктогенною.

Виявлені на дні Північного Льодовитого океану значні запаси природних енергоресурсів стали приводом для розширення меж прибережних держав у напрямку до Північного полюса планети. Однак зобов'язані діяти в рамках міжнародного публічного права, зацікавлені держави не можуть скористатися вивіреними, традиційними методами приєднання. У силу прямої вказівки Конвенції ООН з морського права 1982 р. «охочі» змушені довести незаперечну приналежність даної території до тієї чи іншої держави за допомогою формування наукової доказової бази: оспорюване океанічне дно має виступати «природним продовженням сухопутної території держави», тобто мати статус континентального шельфу. Вказана обставина лише загострює міжнародну боротьбу за Арктику, змушуючи зацікавлені держави шукати нові засоби для досягнення бажаного. Отже, тема, обрана для дослідження, є актуальною.

Разом з тим, не можна сказати, що в сучасній історіографії дана проблематика отримала всебічне висвітлення. Більшість публікацій з цієї теми, якими сповнена мережа Інтернет, мають науково-публіцистичний характер або представляють собою політичну аналітику [3; 4; 10; 15; 16]. Якщо з арктичної проблематики в цілому ще можна зустріти спеціальні дослідження [1; 8; 18; 23], то арктична політика ЄС залишилася майже без уваги. Можна назвати лише окремі роботи, хоча б опосередковано наближені до теми нашого дослідження [22].

Виходячи з цього, інформаційну базу для даної роботи склали документальні та аналітичні матеріали, які розміщені на офіційних сайтах міжнародних організацій та країн, так чи інакше втягнутих до «арктичної» суперечки [5; 6; 12; 13; 14; 26; 27; 28].

Відповідно до характеру документального забезпечення, в якості мети роботи можна взяти дослідження ходу та актуального стану розвитку політики ЄС щодо Арктики. З цією метою достатньо проаналізувати доступне коло джерел та літератури, виявити основні напрями арктичної політики ЄС, з'ясувати тенденції в названій політиці, які мали місце в першому десятиріччі XXI ст. і на даному підґрунті сформулювати попередні прогнози щодо можливих напрямів розвитку ситуації.

Отже, в якості об'єкту дослідження нами було обрано міжнародну боротьбу за територіально-політичний поділ Арктики, яка набрала особливих обертів наприкінці XX – в першому десятиріччі XXI ст. Предметом дослідження виступає арктична політика ЄС.

Починаючи з кінця 90-х рр. XX ст. Європейський Союз почав проявляти активний інтерес до Арктики, обґрунтовуючи це своєю стурбованістю конкуренцією різних держав за природні ресурси Крайньої Півночі, територіальними суперечками і претензіями ряду країн за контроль над північними морськими проходами, так само й погіршенням екології в регіоні [7].

Спочатку діяльність Євросоюзу в арктичній сфері концентрувалася в основному в рамках «Північного Виміру». На початку 2000-х років в Європейському Союзі була популярна ідея «арктичного аспекту», яка знайшла своє відображення в оновленій концепції Північного Виміру, прийнятої в кінці 2006 р.

Євросоюз активно співпрацював з трьома регіональними організаціями, що займаються проблемами Арктики – Баренц Євро-Арктичною радою (БЄАР), Арктичною радою та Радою міністрів країн Північної Європи (РМКПЄ). У жовтні 2007 р. Європейська Комісія прийняла План дій щодо інтегрованої морської політики, в якому зачіпалася проблема розділу континентального шельфу та експлуатації морських проходів в Арктиці [19].

У червні 2010 р. міністр закордонних справ Фінляндії Олександр Стубб запропонував організувати обговорення на вищому рівні питань, пов'язаних з використанням ресурсів Арктики. Зокрема, міністр зазначив, що Фінляндія зацікавлена у співробітництві з іншими арктичними країнами в Баренцевому морі. Для країни представляють ключовий інтерес лісовий сектор, арктичне судноплавство, гірничорудна промисловість і розвиток пов'язаної з цим інфраструктури. Критичним питанням для перспектив розвитку Баренцева регіону є поліпшення транспортної, комунікаційної та логістичної інфраструктури, а також спрощення режиму перетину кордону [4].

Володіючи обмеженими можливостями впливати на те, які процеси відбуваються в Арктиці, Євросоюз, як і в багатьох інших областях, намагається грати роль «нормативної» сили – пропонувати стандарти та зразки поведінки, які можуть бути прийняті всіма присутніми в регіоні акторами. В кінці 2008 р. Єврокомісія сформулювала, а роком пізніше Рада міністрів закордонних справ Євросоюзу схвалила три найважливіші цілі ЄС в Арктиці:

- збереження природного середовища та автохтонного населення;
- забезпечення видобутку ресурсів, що не завдає шкоди навколишньому середовищу;
- участь у багатосторонньому управлінні справами регіону [18].

Ці цілі можуть здатися амбіційними тільки у тому разі, якщо не брати до уваги обмеженість доступних Європейському Союзу політичних інструментів. На практиці мова йде про спостереження, дослідження і дискусії, багато з яких покликані переконати країни Арктики в необхідності введення більш високих природоохоронних стандартів, навіть на шкоду їх господарській активності.

Не дивно, що держави регіону прохолодно ставляться до подібних претензій, хоча і сприймають їх як норму, не відмовляючись від участі в ініційованих Євросоюзом діалогах [24].

В прес-релізі Єврокомісії з нагоди прийняття комюніке «Європейський Союз і Арктичний регіон» в листопаді 2008 р. йшлося, що «розширення вкладу Європейського Союзу в арктичну співпрацю відкриє нові перспективи в наших відносинах з арктичними державами. ЄС готовий працювати з ними для зміцнення стабільності, багатостороннього управління через існуючі структури, а також для збереження балансу між пріоритетною метою збереження природи і необхідністю освоєння природних ресурсів, у тому числі вуглеводнів» [26].

Ряд експертів з Росії, Норвегії, США і Канади (тобто країн, які не є членами Європейського Союзу. – *Д. П.*) оцінили цей документ, як досить рішучу спробу Євросоюзу позначити свою претензію на участь в арктичних справах [10].

Багато в чому рушійною силою, що підштовхує ЄС до більш агресивній політиці в Арктичному регіоні, є три північноєвропейські держави – члени ЄС: Данія, Швеція і Фінляндія, які відчують себе відтиснутими від арктичних справ, хоча вони і мають значні інтереси в цьому регіоні.

Справа в тому, що Швеція, Фінляндія та Ісландія вважають себе ображеними, адже їх вже двічі не запросили на зустрічі міністрів закордонних справ п'яти прибережних арктичних держав – у травні 2008 р. в Ілуліссат (Гренландія) і в березні 2010 р. в Челсі (Канада) [11]. На цих зустрічах було досягнуто принципово важливі домовленості, зокрема про те, що будь-які пересічні претензії в Арктиці будуть регулюватися виключно на основі норм міжнародного права, перш за

все, Конвенції ООН з морського права 1982 р. Швеція, Фінляндія та Ісландія неодноразово висловлювали побоювання, що заходи у форматі «п'ятірки» можуть послабити Арктичну раду [23].

У комюніке Єврокомісії з Арктики не надається особливого значення потенційним проблемам у галузі безпеки, але відзначається важливість стабільності, співпраці та збереження морського середовища. Співробітник Європейського агентства з навколишнього середовища Гуннар Сандер в одній зі своїх публікацій якось зазначив, що «в Європейському Союзі вбачають необхідність у новій і при цьому більш сильній структурі з управління в Арктиці», і додав, що на його думку «Арктичній раді в її сучасній формі не вистачає необхідного політичного впливу» [21].

Виступаючи у Кіркенесі на конференції по Крайній Півночі норвезької Ради з науки, Сандер відзначив значні зміни у позиції Європейської комісії з Арктики. Якщо до 2007 р., зазначає він, про Арктику достатньо було знати, що вона знаходиться десь далеко, то зараз до неї проявляють зростаючий інтерес. Безпрецедентні темпи танення арктичних льодів і російський прапор, встановлений на морському дні на Північному полюсі, порушили у Комісії інтерес до арктичного регіону. На думку вченого, Єврокомісія перебуває в процесі пізнання Арктики, і комюніке окреслює загальні риси стратегії, яка ще зазнає значної доробки.

На противагу Сандеру, міністр праці Фінляндії Тар'я Кронберг стверджує, що аспекти безпеки на Півночі досить важливі, і їй хотілося б, щоб Фінляндія приєдналася до співпраці, яка швидко розвивається між Норвегією та Швецією у цій галузі. «Північний вимір», на її думку, міг би стати гарантом безпеки на Крайній Півночі. [25]

У січні 2011 р. Європейський парламент у своїй резолюції закликав активізувати арктичну політику Європейського Союзу, однак його голос у подібних питаннях залишається лише консультативним [27].

У липні 2010 р. Ісландія поспішно розпочала переговори про вступ держави до Європейського Союзу. І в цьому також є арктичне підґрунтя. Тепер Брюссель має намір використовувати в своїх інтересах Ісландію, щоб через «крижаний острів» зміцнити свої позиції в арктичному регіоні. При цьому жителі Ісландії зовсім не впевнені в тому, що вступ до Євросоюзу – гарна ідея. 60% опитаних ісландців виступили проти ініціативи уряду країни. Але навряд чи влада зверне велику увагу на соціопитування, адже дана угода передбачає бонуси для обох сторін: ЄС, який знаходиться на стадії будівництва арктичної політичної лінії, зміцнить свої позиції в Арктиці, а Ісландія отримає нові можливості впливу на політику Євросоюзу [21].

У 2011 р. на сьомій міністерській сесії Арктичної ради (АР) в Гренландському місті Нууке був підписаний перший панарктичний юридично зобов'язуючий документ – «Угода про співпрацю в авіаційному та морському пошуку та рятуванні в Арктиці». Підписавши

його, Данія, Ісландія, Канада, Норвегія, Росія, США, Фінляндія та Швеція взяли на себе взаємну відповідальність за стан справ в Арктиці. У документі враховано все – зв'язок, транспорт, аварійно-рятувальне обладнання та ін. У свою чергу, Ісландія вкрай зацікавлена у розвитку співпраці в такій сфері, як рятування, пошук суден і людей в Арктиці [24].

Боротьба за Арктику завжди мала і військовий підтекст. Країни регіону, навіть союзники, наприклад, Ісландія і Великобританія – обидві члени НАТО, періодично зіштовхуються одне з одним через райони рибного лову, через родовища нафти і газу на шельфі, і т. ін. Навіть залишаючи осторонь англійсько-ісландські «тріскові війни» 1950–1970-х років, можна згадати сьгоднішні регулярні дипломатичні зіткнення Росії та Норвегії, приводом до яких служать інциденти за участю риболовецьких суден і кораблів берегової охорони.

Обидві сторони використовують військові кораблі для патрулювання спірних районів лову й полювання на «напівлегальних браконьєрів» – рибальські траулери, які раз у раз порушують морські кордони сусідніх країн [15].

Крім усього іншого, не слід забувати про спадщину «холодної війни». Арктика – регіон, який скорочує відстані між Сходом і Заходом, і це правило справедливо не тільки для торговельних суден. Через Арктику пролягають найкоротші маршрути стратегічної авіації з Росії до Північної Америки і назад, і найкоротші же траєкторії міжконтинентальних балістичних ракет. Росія, маючи найбільші полярні володіння, має і найбільш розвинену інфраструктуру за полярним колом. У неї тут більше аеродромів, криголамів і бойових кораблів, ніж у всіх інших арктичних країн разом узятих. Підстав для благодущності це, однак, не дає. У значній частині російська заполярна інфраструктура виробила свій ресурс і потребує модернізації та заміни [20].

Отже, Арктика – це регіон, чиє стратегічне значення зростає з кожним днем. Кожна країна вважає своїм першочерговим обов'язком розробити власну програму, як відносно подальших відносин як з державами Арктики, так і щодо своїх територіальних претензій. Незважаючи на те, що приарктичні країни все ще намагаються вирішити виникаючі суперечки мирним шляхом, ні для кого не секрет, що при цьому часто використовується і презентація військової могутності держави.

У зв'язку з тим, що тільки три члена Європейського Союзу є арктичними державами (Данія, Фінляндія, Швеція. – *Д. П.*), боротися на рівних з такими державами, як США, Канада і Росія в гонці за арктичні території, що розгорнулася у наш час, вони не можуть. Тому роль «нормативної» сили, яку обрав Європейський Союз по відношенню до Арктики, може бути не такою ефективною і не дати тих же результатів, які були досягнуті в інших проблемних регіонах.

Головними претендентами на Арктику, на наш погляд, є США, Канада і Росія. Вирішальна гонка відбудеться між ними. І шлях, який обере кожна з цих країн, і вирішить долю Арктичних територій. Завдяки своєму впливу в світі, кожна з них може мирним шляхом добитися своїх цілей, але тим самим це дає можливість іншим державам і Європейському Союзу заявити про свої домагання. Та держава, в чиїх руках опиниться якомога більше багатих арктичних територій, займе лідируюче місце в світі. І від того, яка це буде держава, буде залежати, чи залишиться світ багатополярним, чи повернеться до біполярної системи, або ж взагалі буде створена яка-небудь нова світова система.

Список використаної літератури

1. **Eighth** Conference of Parliamentarians of the Arctic Region [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.arcticparl.org/conferences.aspx>
2. **ПРО**, нефть и ледоколы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gazeta.ru/science/2012/06/08_a_4617845.shtml
3. **Опыт** изучения Арктики в Финляндии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uarctic.org/SingleNewsArticle.aspx?m=350&amid=13688>
4. **Финляндия** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arcticuniverse.com/ru/finland.html>
5. **Speech** by Minister Tuomioja in the Finnish-Russian Arctic Partnership Seminar [Electronic resource]. – Access Mode: <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?contentid=251007>
6. **Finland's** Strategy for the Arctic Region, Abstract. Prime Minister's Office Publications, 8/2010. [Electronic resource]. – Access Mode: <http://vnk.fi/julkaisukansio/2010/j07-suomen-arktinen-08-finlands-strategy/pdf/en.pdf>
7. **Арктика:** зона мира и сотрудничества [Электронный ресурс]. – М. : ИМЭМО РАН, 2011. – 194 с. – Режим доступа: <http://www.imemo.ru/ru/publ/2011/11011.pdf>
8. **Blunden M.** The New Problem of Arctic Stability / M. Blunden // Survival. – 2009. – Vol. 51. – № 5. – P. 121–142.
9. **Стратегия** Финляндии в освоении Арктики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=705#top
10. **«Арктическая пятерка»** обсудит вопрос определения границ шельфа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=349717>
11. **Швецию** и Финляндию не пригласили на встречу стран Арктики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://polblog.ru/2010/03/31/shveciyu-i-finlyandiyu-ne-priglasili-navstrechu-stran-arktiki/>
12. **Sweden's** strategy for the Arctic region 2011–2013 [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.government.se/sb/d/3427/a/186174>
13. **Sweden's** Chairmanship Programme for the Arctic Council 2011–2013 [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.government.se/sb/d/3427/a/186177>
14. **Finland's** strategy for the Arctic region drafted [Electronic resource]. – Access Mode: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentId=194146&nodeId=23&contentlan=2&culture=en-US>
15. **Экспедиция** в Арктику [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arms-expo.ru/049057054050124049055049049051.html>
16. **Our** F-35 future: We

need someone to watch over us [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.theglobeandmail.com/commentary/our-f-35-future-we-need-someone-to-watch-over-us/article4325255/> 17. **Just** what we need: a \$16-billion fighter jet us [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.theglobeandmail.com/commentary/just-what-we-need-a-16-billion-fighter-jet/article1388996/> 18. **Милитаризация** Арктики: не так страшен черт, как его малюют [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=327#top 19. **Арктическая** дружба [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/1927764/print> 20. **Россия** и Исландия: арктическое притяжение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=816#top 21. **Исландия** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arcticuniverse.com/ru/iceland.html> 22. **Брюссель** готовится к битве за Арктику [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ng.ru/world/2010-07-28/1_arctic.html 23. **Nordic** cooperation on foreign and security policy [Electronic resource]. – Access Mode: http://www.mfa.is/media/Frettatilkyunning/Nordic_report.pdf 24. **Лавров С. В.** «Нуукская Декларация: новый этап сотрудничества арктических государств» [Электронный ресурс] / С. В. Лавров // «Арктика: экология и экономика». – 2011. – № 3. – Режим доступа: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/5083A33779726F2BC32579280022719B 25. **The High North** – Visions and strategies [Electronic resource]. – Access Mode: http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/campaigns/the-high-north/high_north_visions_strategies.html?id=663591 26. **Communication** from the commission to the European Parliament and the Council [Electronic resource]. – Access Mode: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/com_08_763_en.pdf 27. **European** Parliament resolution of 20 January 2011 on a sustainable EU policy for the High North [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0024+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN> 28. **EU Arctic Policy** [Electronic resource]. – Access Mode: http://eeas.europa.eu/arctic_region/index_en.htm

Прус Д. С. Територіально-політичний поділ світу у XXI столітті: Арктика в зовнішній політиці Європейського Союзу

У статті розглядається проблема територіально-політичного розділу Арктики у зовнішній політиці Європейського Союзу. Для написання роботи використовувалися документальні та аналітичні матеріали офіційних сайтів країн, які відіграють важливу роль у вирішенні «Арктичної проблеми».

Визначаються основні причини активізації інтересу Європейського Союзу до Арктики з кінця 90-х рр. XX ст.: загострення конкуренції різних держав за природні ресурси Крайньої Півночі, територіальні суперечки і претензії ряду країн на контроль над північними морськими шляхами, погіршення екології в регіоні.

Відзначається, що боротьба за Арктику завжди мала і військовий підтекст. Навіть ті країни регіону, які є союзниками, наприклад, Ісландія і Великобританія, періодично зіштовхуються між собою через райони рибного лову, родовища нафти і газу на шельфі, і т. ін.

Підкреслюється, що у зв'язку з тим, що тільки три держави-члена Європейського Союзу є арктичними державами, боротися на рівних з такими країнами, як США, Канада і Росія за панування на арктичних територіях, вони не можуть. Тому роль «нормативної» сили, яку обрав Європейський Союз по відношенню до Арктики, може бути не такою ефективною і не дати тих же результатів, які були досягнуті в інших проблемних регіонах.

Ключові слова: Європейський Союз, Арктика, боротьба за Арктику, територіально-політичний поділ.

Прус Д. С. Территориально-политический раздел мира в XXI веке: Арктика во внешней политике Европейского Союза.

В статье рассматривается проблема территориально-политического раздела Арктики во внешней политике Европейского Союза. Для написания работы использовались документальные и аналитические материалы официальных сайтов стран, которые играют важную роль в решении «Арктической проблемы».

Определяются основные причины активизации интереса Европейского Союза к Арктике с конца 90-х гг. XX в.: обострение конкуренции различных государств за природные ресурсы Крайнего Севера, территориальные споры и претензии ряда стран на контроль над северными морскими путями, ухудшение экологии в регионе.

Отмечается, что борьба за Арктику всегда имела и военный подтекст. Даже те страны региона, которые являются союзниками, например, Исландия и Великобритания, периодически вступают в столкновение между собой из-за районов рыбной ловли, месторождений нефти и газа на шельфе, и т. п.

Подчеркивается, что, в связи с тем, что только три государства-члена Европейского Союза являются арктическими государствами, борются на равных с такими странами, как США, Канада и Россия за господство на арктических территориях они не могут. Поэтому роль «нормативной» силы, избранная Европейским союзом по отношению к Арктике, может быть не такой эффективной и не дать такие же результаты, как в других проблемных регионах.

Ключевые слова: Европейский Союз, Арктика, борьба за Арктику, территориально-политический раздел.

Prus D. S. The Territorial and Political Division of the World in the XXI Century: Foreign Policy of the European Union Towards the Arctic

The article deals with the territorial and political division of the Arctic in the foreign policy of the European Union. For writing this work documentary and analytic materials from the official websites of countries that play an important role in solving the «Arctic problem» are used. The interest of the European Union, which began to take an active interest in the Arctic from the end 90s. of XX century, establishing its concern by competition between different states for the natural resources of the Far North, territorial disputes and claims a number of countries for the control of the northern sea passages, as well, and environmental degradation in the region are considered in the article. The struggle for the Arctic has always had a military connotation. Countries of the region, even such allies like Iceland and the United Kingdom, periodically clashed with each other – because of the areas of fishing, or the oil and gas from offshore area, etc.

Since that there are only three states – members of the European Union are Arctic nations – they can not to fight on equal terms with countries such as the USA, Canada and Russia for supremacy in the Arctic regions. But, nevertheless, their work is aimed at achieving real results, and the EU cannot ignore the number of processes used in other states.

I would like to note that what the EU calls their «Arctic policy» – is no more than its most general outlines. Inadequate coordination in this area can be stored for a long time, but the circumstances are pushing the EU towards greater cohesion. Most of the EU Member States alone would not reflect the presence in the Arctic, and now there is the situation they do not find a problem.

Key words: European Union, the Arctic, the battle for the Arctic, territorial and political division.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2013 р.

Прийнято до друку 23.04.2013 р.

Рецензент – к. іст. н., доц. Грицьких І. В.